

UDK: 37:796.

Jonibek DUSTOV,

*Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash
va malakasini oshirish instituti Samarqand filiali o'qituvchisi
E-mail: dustovjonibek@gmail.com*

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti professori J.Eshnazarov taqrizi asosida

TURIZMNING "SAFARNOMA" DAGI TALQINI VA UN DAN TA'LIM TIZIMIDA FOYDALANISH

Annotsatsiya

Ushbu maqolada atoqli fors-tojik shoiri Nosir Xisravning 1045-1052-yillar 7 yil davomida Eron, Armaniston, Ozarbayjon, Suriya, Misr, Arabiston, Iroq diyorlaridagi Tabriz, Qohira, Quddus, Makka, Lahsa, Yaman, Basra, Isfahon va boshqa bir qator viloyatlarga qilgan sayohatlari, turizmning "Safarnoma" dagi talqiniva ushbu manbalardan bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilarining kasbiy sifatlarni shallantirishda foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: turizm, "Safarnoma", Nosir Xisrav, g'arbiy, o'lkalar, sayohat, bo'lajak, o'qituvchi, kasbiy, sifat, shakllantirish, foydalanish.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТУРИЗМА В «САФАРНОМО» И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье представлены 7 лет жизни известного персидско-таджикского поэта Насира Хисрава 1045-1052 годов в Иране, Армении, Азербайджане, Сирии, Египте, Аравии, Ираке, Тебризе, Каире, Иерусалиме, Мекке, Лхесе, Йемене, Басре, Исфахане и освещен ряд др. поездок в регионы, трактовка туризма в «Сафарноме» и педагогические условия использования этих источников при парализующих профессиональных качествах.

Ключевые слова: туризм, «Сафарнома», Насир Хисрав, западный, страны, путешествия, будущее, учитель, профессионал, качество, формирование, использование.

THE INTERPRETATION OF TOURISM IN "SAFARNAMO" AND ITS USE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Annotation

In this article, the famous Persian-Tajik poet Nasir Khisrav's 7 years of 1045-1052 years in Iran, Armenia, Azerbaijan, Syria, Egypt, Arabia, Iraq, Tabriz, Cairo, Jerusalem, Mecca, Lahsa, Yemen, Basra, Isfahan and a number of others. trips to the regions, the interpretation of tourism in "Safarnoma" and the pedagogical conditions of using these sources in paralyzing professional qualities are highlighted.

Key words: tourism, "Safarnoma", Nasir Khisrav, western, countries, travel, future, teacher, professional, quality, formation, use.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonida ta'kidlaganidek: "O'zbekiston bo'ylab sayohat qiling" dasturi doirasida sayohatlar sonini 12 million nafardan oshirish hamda respublikaga tashrif buyuradigan xorijiy turistlar sonini 9 million nafarga yetkazish, to'siqsiz turizm infratuzilmasini mamlakatning asosiy turizmshaharlarida keng joriy qilish, 2026-yilgacha turizm sohasida band bo'lganaholi sonini 2 barovar oshirib, 520 ming nafarga yetkazish", - vazifalari belgilab berildi[1].

Ayni paytda ushbu vazifalar jadallik bilan amalga oshirilmoqda. Mubolag'asiz aytish mumkinki, turizm bugungi kunda mamlakatimizni rivojlantirishning drayverlaridan biriga aylandi.

Davlatimiz rahbari va hukumatimizning ichki va tashqi turizmni rivojlantirish to'g'risidagi qaror va farmonlari, ko'rsatmalaritizimli ravishda amalga oshirilmoqda.

Hozirgi davrda Turizm dunyoning juda ko'p mamlakatlarida ommaviy tus olgan. Odatda, Turizm turizm tashkilotlari orqali turizm marshrutlari bo'yicha uyushtiriladi. Turizmning juda ko'p turlari va shakllari mavjud (ichki, xalqaro, havaskorlik turizmi, uyushgan turizm, yaqin joyga sayohat, uzoqqa sayohat, bilim saviyasini kengaytirish maqsadidagi turizm, to'qqa chiqish, suv turizmi, avtoturizm, piyoda yuriladigan turizm, sport turizmi va boshqalar).

O'zbekistonda turizm sohasiga rahbarlikni "O'zbekturizm" milliy kompaniyasi (27-iyul, 1992-yilda tuzilgan) olib boradi. Kompaniyaning asosiy vazifasi turizm infrastrukturasi rivojlantirish, chet el sarmoyasini jalb qilib zamonaviy turistik komplekslarni barpo etish, yangi turistik yo'nalishlarni ishlab chiqish, xizmatlar doirasini kengaytirish va boshqalardan iborat.

Turizm mamlakatimizda kecha yoki bugun paydo bo'lib qolgan yo'q. Uning tarixiy ildizlari uzoqqa borib taqaladi. Bu haqdagi ma'lumotlar tarixiy, ilmiy, adabiy va diniy manbalarda o'z aksini topgan. Ana shunday tarixiy manbalardan biri bu fors-tojik adabiyotining atoqli vakillaridan biri Nosir Xisravning "Safarnoma" asaridir. Ushbu asar Abu Rayxon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti ilmiy xodimi G'ulom Karim tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingan.

Nosir Xisravning (1004-1088) qalamiga mansub ko'plab asarlar orasida "Safarnoma" asari ajralib turadi. Shoir mazkur asarida o'zining g'arbiy o'lkalarga qilgan yetti yillik (1045-1052) sayohati davomida ko'rgan-kechirgan xotiralarini bayon qilgan. Aniqlirog'i u Eron, Armaniston, Ozarbayjon, Suriya, Misr, Arabiston, Iroq diyorlaridagi, Tabriz, Qohira, Quddus, Makka, Lahsa, Yaman, Basra, Isfahon va boshqa bir qatorshaharlar va ovullarning o'sha davrdagi manzaralarini, o'sha joylarda istiqomat qilayotgan xalqlarning va millatlarning urf-odatlari, turmushi, kundalik turmush tarzi,

o'zaro munosabatlari haqida qimmatli ma'lumotlarni yoritib bergan.

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy xodim G'ulom Karimning qayd qilishicha: “o'z davrining yuksak ma'lumotli kishisi bo'lgan Nosir Xisrav oldin g'aznaviylar, so'ngra saljuqiylar saltanatidagi ba'zi xonliklarning devonlarida turli vazifalarni bajaradi va hayotiy tajribasini oshiradi. Nosir bir tarafdin yuqori tabaqalar hayoti, ularni mamlakat va xalqni boshqarish siyosatidan voqif bo'lsa ikkinchi tomondan, oddiy mehnatkash xalq turmushi, hunarmand, dehqon va boshqa kasb egalariining jamiyatdagi o'rniga oid bevosita kuzatish va tajribalari uning asarlarida aks etgan”[2].

Nosir Xisrav 1045-yilda davlat xizmatlaridan bo'shab safarga o'tlanadi. Bu safar yetti yilgacha o'zilib, 1052-yilgacha davom etadi. U safar qilgan shahar va viloyatlarda turli muddatlarda bo'ladi. Jumladan, Misrda ikki yildan ortiq muddat yashaydi. Shoir safar davomida – ko'plab shoirlar, olimlar, hakimlar bilan uchrashadi. Safar davomida xatarli dengiz sayohati, bepoyon saholarni kezib o'tish, iqtisodiy qiyinchiliklarga duch kelganligini va bu mashaqqatlarni qanday yengib o'tganligi asarda o'z ifodasini topgan.

“Safarnoma” muallifning tarjimai holiga oid ma'lumotlarda Nosir Xisrav Hindiston mamlakati va Turklar diyorida ham bo'lganligi aytiladi. U o'z asarida Movarounnahrva Xurosondan ancha olisdagi Misr va Hijoz o'lkalari tavsifiga keng o'rin bergan. “Safarnoma”ni o'qisangiz ko'z oldingizdan o'sha davrdagi o'nlab shaharlar va qishloqlarning manzaralari namoyon bo'ladi. G'ulom Karimning fikri bo'yicha “Safarnoma” ko'p jihatlari bilan bizga o'zbek nasrining mumtoz namunasi bo'lgan “Boburnoma” asarini eslatadi. Nosir Xisravning asarlari yuzasidan turli mamlakatlarda o'nlab kitoblar, rus, urdu, arab, turk, olmon, ingliz, fransuz tillariga tarjima qilingan.

Nosir Xisravning hayoti va faoliyati, ijodito'g'risidagi ma'lumotlar respublikamiz olimlaridan Sh.Shomuhammedovning tadqiqotlarida, H.Hasanovning “O'rta Osiyolik geograf va sayyohlar” kitobidagi maqolada, Hamidjon Homidiyning “Ko'hna sharq darg'alari” kitobidagi “Fidoiy e'tiqod” maqolasida o'z aksini topgan.

Nosir Xisrav 1045-yil 20-dekabr kuni Shiburg'on (hozirgi shimoliy Afg'onistondagi shahar)ga jo'nab ketadi. Shabon oyining yigirma uchunchisida (1046-yil 6-may) Nishopur sari yo'lga tushdi. U yerda bo'lgan voqealarni, ko'rgan-kechirganlarini yozib qoldirgan. U 1046-yil 13-iyulda Qazvin (hozirgi Eronning shimoliy-g'arbida joylashgan shahar) sari yurib Ko'ha qishlog'iga yetib kelganligi, bu yerda qahatchilik bo'lib bir man (og'irlik o'lchov birligi) bo'lib, turli davrlarda turlicha bo'lgan) arpa nonini ikki dirhamdan (kumush tanga) sotilardi.

Qazvinda bog'rog'lar ko'p ekanligi, to'siqlar bilan o'rab olinganligini, bu yerda suv kam bo'lib, yer osti korizlarda oqishi, shaharga hunarmandlarning ko'pchiligi etikdo'zlar ekanligi ta'kidlangan.

Shoir 1047-yil 2-yanvarda Shom viloyatiga boradi va bu yerda asosiy ekinlar bug'doy bo'lib undan ko'p hosil olgan. Anjir, zaytun, pista, bodom va uzumzorlari ko'p ekanligini qayd etadi. Bu yerda Abul A'lo Maoriy (arab shoiri, 773-1057 yillarda yashagan) ismli ko'r odam bo'lib, u shahar hokimi edi. U behisob boyliklarga ega bo'lgan. Ammo o'zi faqirona hayot kechirar va oddiy liboslar kiyib, uydin chiqmay yashagan ekan. Tirikchilik uchun har kuni o'ziga yarim man arpa noni tayyorlagan va shundan boshqa hech narsa yemagan, hokim boyligini hech kimdan darig' tutmagan ekan. Nosir Xisrav komil insonga xos fazilatlarini tizimli ravishda yozib qoldirgan.

Mashhadda bug'doy kam ekanligi, ko'proq arpa ekilganligi, zaytunham ko'p bo'lganligini alohida etirof etgan. Shu bois, mehmon musofir va ziyoratchilarni non va zaytun bilan siylanardi. Har bir nonning og'rligi bir mandir. Musofir

kelsa unga kuniga bitta non va zaytun yog'ida pishirilgan bir kosa yasmiq va mayiz berilgan. Ba'zi kunlar bu yerga besh yuzdan ortiq odam keladi va hammalari uchun ziyofat hozirlangan.

Sayyoh Misr mamlakati tashrifida Nil daryosi suvining janubiy-g'arb tomonidan oqib kelganini va Misrdan o'tib, Rum dengiziga quyulishini, bu daryoni suvi ko'pligidan Termiz yonidagi Jayhundan ikki barobar kengligini bayon qilgan. Bu o'rinda Jayhun (Amudaryo) ning tiliga olingani qalblarimizni quvontiradi. Demak, Jayhun ham o'sha davrning kata daryolaridan hisoblangan. Quyosh saraton burjiga kirganda Nil suvi ko'paya boshlaydi va qish faslidagi sathiga nisbatan yigirma arshko'tariladi. Misr shahrida suvning ko'payish sur'atini aniqlaydigan asboblari qurilgan va maxsus belgilar qo'yilgan. Ming dinor maosh oladigan maxsus amaldor bo'lib, u suvning qay darajada ko'payishini kuzatib brogan. Suv miqdori kamayganda odamlar sadaqalar berishgan va narz-niyozlari qilishgan, anduhga botib, g'am chekishgan. Suv miqdori oshganda shodligu-xursandchilik qilishgan. Agar suv o'n sakkiz arshga ko'tarilmasa sulton raiyatga soliq solgan. Nil suvi yetarli darajada ko'payib, qish faslidagi sathiga nisbatan o'n sakkiz gaz ko'tarilgan paytda Misr shahri yonidan boshlanib, Qohiradan o'tadigan va sultonning xos mulki bo'lgan Xalij anhorining ham boshi berk bo'ladi. Anhor ochilish marosimida Misr va Qohiraning butun aholisiga anhor ochilishi ko'rsatiladi. Anhora birinchi bo'lib tushirilgan kemaga gung odamlarni mindirishadi. Chunki, buni xayrli fol deb bilishadi. Bu kun sulton ularga sadaqalar berishadi.

Misr bozorlarida buror narsa sotayotganda faqat rost gapirishadi. Agar kimdir xaridorni aldasa uni tuyaga mingazib, qo'lga qo'ng'iroq tutqazishadi va shahar bo'ylab aylantirishadi. U qo'ng'iroq chalib, “Men yolg'on gapirdim va malomatga qoldim”, -deb qichqiradi. Yolg'onchining jazosi shunday bo'lgan. Bu yerning bozorida baqqol, attor va maydafurushlar biror narsa sotishsa, idishni o'zlari berishgan. Xaridorning bozorga idish ko'tarib borishiga hojat yo'q bo'lgan. Chiroq yog'i bu yerda turp va sholg'm urug'ini ezib olinadi va uni “Zauti xor”, ya'ni “yonuvchi yog'” deb aytishadi. Kunjit bu yerda kam bo'lgani uchun kunjit yog'i bu yerda qimmat bo'lgan.

Nosir Xisrav “Safarnoma”da misrliklar va Misr Sultonining fe'l-atvorini ham tasvirlagan. Aniqrog'i, Misr aholisining erkin va osoyishtaligi shu darajada ediki, bazzoz, sarrof va zargarlar do'konlarining eshigini yopmay, faqat parda ilib qo'yishar, biror kimsa mollarga ko'z olaytirmas edilar. Barcha shahar va qishloqlarda misrliklarning chiroq yog'i, bo'yra, joynamozi va imom, muazzin, farrosh va boshqa xizmatchilarning maoshi uchun sarflaydigan mablag'ini sulton vakili to'lagan. Ushbu faktlar Misr sultonining xalqparvaligi, insoniy fazilatlariga ega ekanligidan dalolat beradi.

“Safarnoma”da Misrdagi bog'dorchilik ta'rifi, Makkai Mukarrama bayti, Arabiston va Yaman tashrifi, Ka'ba to'g'risidagi ma'lumotlar, Lahso, Basra va Arg'on, Isfahon, Tabas, Tup, Qoin, Balx shaharlari to'g'risida boy ma'lumotlar berilgan. “Safarnoma”da keltirilgan ba'zi joylarning nomlari, qiyin terminlarining lug'aviy ma'nosining izohlari manbalarga tayangan holda yoritilgan. Shuningdek, hijriy-qamariy yil oylar, yazdjardiy taqvimioylarining mazmuni-mohiyati sodda va ravon tilda bayon qilingan.

Shuningdek tadqiqotchilar K.Gadoyev va S.Berdiyevlarning “Jahongashta sayyoh olimlari” [3], Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “Ijtimoiy odoblar” [4], Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning “Sayohatnoma” [5] asarlari ham “Safarnoma” kabi turizm tarixini, turizm odobini, joylarning geografik o'rmi, xalqlarning urf-odatlarini, turmush tarzi to'g'risida qimmatli ma'lumotlarni beradi.

Natijalar. Savol tug'iladi: "Safarnoma"ni o'rganish talabalarga nima beradi? Uni o'rganishga ehtiyoj bormi?

Birinchiidan, manbada takidlanganidek Nosir Xisravning asarlari, jumladan "Safarnoma"ni pedagogikani tarixibo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlariga mavzu bo'ladi;

Ikkinchiidan, bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarining jismoniy madaniyat fakultetlarida tanlov fan sifatida o'qitilayotgan "Turizm va uni o'qitish metodikasi" fanini o'qitish ushbu manbalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi;

Uchinchiidan, talabaniing ushbu asar to'g'risidagi ma'lumotlar orqali geografik bilimlari kengayadi. Asarda keltirilgan shaharlar va qishloqlarning tabiatini, iqlimini,

aholisining urf-odatlarini, turmush-tarzi to'g'risida kengroq tushunchalarga ega bo'ladi;

To'rtinchiidan, talabalarda safarga chiqishning o'ziga xos tomonlari, uning mashaqqatlari, qiyinchiliklari, sayyohlarning borgan joy aholisi bilan qanday munosabatda bo'lishi kabi holatlardan voqif bo'lishiga imkon yaratadi;

Beshinchiidan, dunyoning turli burchaklarida istiqomat qilayotgan xalqlarning tarixi, tadbirkorlik faoliyati, qo'shnilar bilan o'zaro munosabatlari haqida bilimlarga ega bo'lishadi.

Xulosa. Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilarida turizm vositasida kasbiy sifatlarni shakllantirishda ushbu tarixiy manbadan foydalanish malakali kadrlar tayyorlashdek davlat buyurtmasining bajarilishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni
2. Xisrav Nosir "Safarnoma" / Tarjimon G'ulom Karim-T, "Sharq", 2003, 112b.
3. Gadoyev K, Berdiyeva, "Jahongashta sayyoh olimlar" –T: O'zbekiston, 2011, 272b.
4. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, "Ijtimoiy odoblar" –T.: "Hilol Nashr", 2015, 456b.
5. Ahmedov S. va boshqalar Adabiyot umumit o'rta ta'lim maktablari 5-sinfi uchun. Darslik. 4-nashr T.: 2020, 270 b.